

УКРАЇНСЬКЕ ДИВО¹

За бурхливими подіями повсякдення, живучи від однієї виборчої кампанії до іншої, важко тримати в полі зору оптимістичну перспективу. Ми самі створюємо своє майбутнє кожним своїм рішенням. Тому сьогодні майбутнє є здебільшого рухливим і мінливим. Термін “футурологія” в 1943 р. запропонував німецький соціолог О. Флехтхайм у листі до свого колеги англо-американського письменника О. Гакслі, який з великою готовністю поширив його у своїх творах. У 1970 р. Е. Тоффлер публікує широко відому працю “Шок майбутнього”. Викладені в ній футурологічні прогнози невдовзі здійснилися. Технологія Інтернет народилася саме під час написання книги, але розкрила свій потенціал (1995), коли Всесвітня мережа скоротила відстань між географічно відокремленими людьми до одного руху мишки. Інтернет дав можливість зберігати, посилювати сталість людських стосунків, незважаючи на зміни та переїзди. Світ, на думку канадського футуролога М. Маклюена, перетворився на глобальне село. Він поділив історію на чотири епохи: усну, рукописну, книжково друкувальну та електронну. Саме за останньої доби ми й живемо.

Прогнозуючи майбутнє, дослідник, як правило, екстраполює виявлені закономірності на події, які ще не відбулись, і таким чином створює уявні образи майбутнього. Між наукою та містикою перебуває чимало практик мікстів, які поєднують інтуїцію та формальний аналіз даних. Коли джерелом прогнозу є інтуїція, говорять про футурологію, у разі ж використання аналітики, йдеться про прогностику. Техніки прогнозування містять і форсайт-методику, які полягають у систематизації експертного знання. У процесі побудови сценарію майбутнього футурологи користуються формулою: можливе + імовірне + непередбачене. Таким чином, створюється перелік можливих змін і варіантів розвитку. Потім відсіюються неможливі. Ймовірність решти оцінюється експертами. Чималий досвід застосування форсайт-методик має корпорація RAND, діяльність якої стимулювалася військовими потребами США.

Цікаво порівняти з сьогоденням науково-технологічний прогноз RAND, зроблений 1964 р. Зокрема, тоді прогнозувалося, що: 1990 р. розпочнеться лікування спадкових дефектів шляхом модифікації генів; 1999 р. – прийняття законів шляхом голосування виборців через ЕОМ (2042 – пряма електронна демократія); 2007 – симбіоз людини та електронної машини; 2010 – міжнародна угода, яка гарантуватиме всьому населенню світу певний прожитковий рівень; 2022 – виробництво матеріалів шляхом нанотехнологій; 2024 – навчання шляхом внесення інформації безпосередньо у мозок. Не менш реалістичним виявився прогноз письменника-фантаста А. Кларка (1999): 2004 – перший офіційний людський клон; 2010 – побутові квантові генератори, які збирають енергію з космосу; 2015 – контроль над матерією на атомному рівні; 2025 – Китай випередить США за рівнем ВВП; 2031 – висадка на Марсі, поширення кванто-

¹ Рецензія на книгу соціолога Едуарда Афоніна та історика Андрія Мартинова “Українське диво: від депресії до соціального оптимізму”, яка найближчим часом вийде у видавничому домі “Києво-Могилянська академія”.

вих комп'ютерів; 2036 – нанотехнологічний “універсальний реплікатор” допомагатиме копіювати будь-який матеріальний об'єкт; 2051 – висадка людей на ядро комети Галлея; 2068 – управління рухом астероїдів та комет. На жаль, у нинішнього покоління мало шансів перевірити більшість з цих прогнозів.

Але ми мало замислюємося над тим, що прогнозами ми “програмуємо” майбутнє. Майбутнього не існує. Воно ще не настало, його не можна дослідити. Вивчати можна сучасне й пам'ять про минуле. Займаючись футурологією, ми вивчаємо сучасне в його прискоренні. Якщо очікування оманливі й сприйняття деформовано ідеологічними упередженнями та тенденційним відбором інформації, тоді прогноз буде помилковим. Ми самі створюємо своє майбутнє кожним своїм рішенням. Тому майбутнє рухливе і мінливе.

За деякими прогнозами глобальний колапс внаслідок досягнення “меж зростання” може настати приблизно до 2030 р., коли чисельність народонаселення досягне максимального рівня, відчуватиметься гострий дефіцит природних ресурсів, які не відновлюються, істотно дорожачатиме продукція індустрії, відчуватиметься дефіцит продовольства та внаслідок глобальної зміни клімату погіршиться навколишнє середовище. Умова подальшого розвитку глобальної цивілізації – це демонтаж людини як природної істоти, її заміна андроїдом. Константа Мойсея свідчить, що генотип нації можна скоригувати за три покоління. Хоча британський історик А. Тойнбі слушно зазначав, що “фізично матеріальне майбутнє мало залежить від нас. Землетрус може зруйнувати наш дім. Хай руйнується каміння, але світло, яке осяює наш шлях, не згасє”. Зрештою, буде те, що має бути. Навіть якщо буде інакше.

Все, що відбувається у соціальному середовищі, в якому перебуває людина, проходить через її свідомість. Свідомість характеризується здатністю людини внутрішньо дистанціюватися від наявної дійсності та шляхом її ідеального відображення пізнавати, контролювати й прогнозувати процеси, які в ній відбуваються.

Майже три десятиліття поспіль в Україні відбуваються радикальні суспільно-трансформаційні зміни, пов'язані з рухом від тоталітаризму до демократії, які торкаються всіх аспектів суспільного життя. Постсоціалістична трансформація, що розгортається нині як соціетальний процес², має своїм наслідком, насамперед, ускладнення (багатовимірність) соціального простору. Та якщо спрощена соціальна структура колишнього модерного суспільства забезпечувала його стабільний розвиток головним чином завдяки посиленню інволюційних тенденцій (спрощення, згортання соціальної структури), то сталий розвиток нинішнього постмодерного суспільства забезпечуватиме еволюційна тенденція, внаслідок якої дедалі ускладнюватиметься його соціальна структура. Процеси ж інтеграції та дезінтеграції при цьому відбуватимуться постійно і знаходитимуться в режимі динамічної рівноваги, пов'язуватимуться з режимом сталого розвитку суспільства, гармоніза-

² Термін “соціетальне”, введений у науковий обіг першим професором-соціологом Єльського університету (США) В. Самнером (1840–1910) в його роботі “Народні звичаї” (“Folkways”, 1906), близьке до поняття ментального поля культури, під яким розуміється сукупність смислів окремих видів людської діяльності в їхній взаємодії. У цьому сенсі соціетальне забезпечує ціннісно-сміслові орієнтації.

цією взаємин між його різними групами, визначенням та органічним функціонуванням нормативних і соціокультурних регулятивних механізмів. Одним з емпіричних критеріїв визначення такого стану є сталість соціетальних характеристик.

Моніторинг соціетальних змін українського суспільства (1992–2017) здійснюється на основі нової – архетипної методології й техніки психосоціального аналізу та прогнозування, що їх складають: аналітико-синтетична модель “Універсального епохального циклу” (Е. Афонін, 1996); проективна тестова методика колірних уподобань (Е. Афонін, 1987), засадничою основою для якої є емоційне ставлення до природно відповідної системи кольорів веселки; особистісний опитувальник БАД (Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко, 2002). При цьому модель “Універсального епохального циклу” дозволяє здійснювати соціально-історичний аналіз процесів розвитку людини, суспільства, цивілізації. Методика колірних уподобань надає можливість спостерігати загальну конфігурацію перехідних соціально-історичних процесів. Опитувальник БАД діагностує шість психосоціальних характеристик соціальних суб’єктів або юнгіанських бінарних шкал-опозицій, що застосовуються для моніторингу динаміки процесів ідентифікації. Кожна з цих психосоціальних характеристик являє собою своєрідний історичний результат того, що не один раз повторювалось як у поведінці однієї людини, так і в долі окремого народу чи людства в цілому:

– *екстраверсія/інтроверсія*: виявляє психічну установку на світосприйняття, адже характеризує спрямованість психіки на зовнішню, об’єктно-матеріальну сутність предметів і речей (матеріалістична картина світу) або навпаки – на внутрішню, суб’єктно-ідеалістичну сутність предметів і речей (ідеалістична картина світу);

– *емоційність/прагматичність*: визначає ментально-якісні характеристики, зорієнтовані на соціально значущу (моральну) поведінку або на утилітарні цінності (матеріальну користь, економічну ефективність тощо);

– *ірраціональність/раціональність*: визначає спосіб прийняття рішень (як оціночно-вольовий акт або внаслідок розумного розрахунку);

– *інтуїтивність/сенсорність*: виявляє особливості взаємодії людини зі світом;

– *екстернальність/інтернальність (або т. з. шкала локус-контроль)*: визначає схильність суб’єкта приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім (державно-громадським) або внутрішнім (індивідуально-особистісним) силам;

– *екзекутивність/інтенціональність*: виявляє гендерну ідентифікацію людей як психічну властивість і схильність до реалізації соціокультурних ролей, традиційно віднесених до жінки (функціонування/відтворення цілісності) або чоловіка (розвиток/вихід за межі цілого).

Започаткований таким чином моніторинг українського суспільства дозволив заглибитися до “самих підвалів суспільного існування – людини”. Отримані за допомогою кількісного та якісного складників моніторингу дані відображають процеси суспільних змін на їхньому глибинному соціокультурному (психосоціальному) рівні, виявляють закономірний характер таких змін і у цілому надають можливість спромогтися конструктивно доповнити прогнози реформування та виходу країни на режим усталеного розвитку. Формувати загальні уявлення щодо закономірностей суспільної трансформації, ризиків демократизації та особливостей її здійснення в Україні.

Зокрема, за допомогою зазначених шкал емпірично виявлено (2002) ментальні³ відмінності представників російської та української культур. Так, першим властивий інтуїтивно-образний стиль мислення, тоді як представникам української культури – сенсорно-логічний. Ставлення росіянина до зовнішнього світу будуються на основі міфу, українця – за народним прислів'ям: не помацаю – не повірю.

Новітній підхід розвиває не тільки теоретичні аспекти нагальних суспільних проблем. Він має практичну значущість, адже озброює нове – публічне управління конкретним механізмом прогнозування розвитку соціетальних процесів і реалізації тих постановочних завдань, що їх потребує сьогодення: політика, економіка і суспільство в цілому. Аналіз “під соціально-психологічним кутом зору” суспільно-трансформаційних змін відкриває можливості для дослідження закономірностей суспільної трансформації, ризиків демократизації та особливостей перебігу цих змін в Україні.

Автори монографії, озброєні науковими і практично вивіреними результатами свого моніторингу, впевнені в тому, що найближчими роками Україна завершить процес психологічних змін суспільної свідомості й отримає, таким чином, базове підґрунтя для сталого інституційного розвитку та багатовекторного соціального зростання, яке автори і називають Українським дивом.

Саме тому в монографії робиться наголос на важливості позитивного мислення в сучасну безумну інформаційну епоху (розділ 1); розкриваються витoki та соціетальні коріння соціального оптимізму (розділ 2); виокремлюються нові колективні смисли, що стають підґрунтям нової смислової творчості (розділ 3). І мабуть не випадково – адже образ майбутнього, що виникає з сьогодення, ґрунтується на 84-х моніторингових дослідженнях “Української школи архетипики”, здійснених за авторськими методиками протягом 1992–2017 рр., – автори монографії стверджують, що період 2019–2021 рр. може стати часом справжнього Українського дива. Ну що ж, поживемо – побачимо!

О.В. Сушій,

*доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень,
Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України,
вул. Андріївська, 15, Київ, 04070, Україна email: a_s_y2000@yahoo.com*

О.В. Суські,

*Dr. Habil. (Public Administration), Associate Professor,
head of the Laboratory for methodology of psychosocial and politico-psychological studies,
Institute of Social and Political Psychology National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
15, Andriyivska Str., Kyiv, 04070, Ukraine email: a_s_y2000@yahoo.com*

³ Ментальність є своєрідною звичкою свідомості, світогляду, колективно навіяних думок індивідуальної свідомості або свідомості окремих груп людей чи суспільства в цілому. Менталітет не дається від народження, а набувається впродовж соціалізації як у сенсі інтелектуальних установок і звичок, так і культури емоційного життя. Радикальне заперечення існування національної ментальності пов'язане з визначенням її як штучного конструкту, потрібного елітам для досягнення їхніх практичних цілей.